

KUR'AN- I KERİM'DE HACCIN ŞİÂRLARI

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İbadet, meşru bir çerçevede, Yüce Allah'ın razı olduğu fiilleri yerine getirmektir. Kulluk ise, Allah'ın fiillerinden razı olmaktır. Bunu, Yunus Emre, '*nârin da hoş, nûrun da hoş*' cümleleriyle ifade etmiştir. Bu İbrahîmi bir teslimiyetin ifadesidir. "*Rabbi O'na teslim ol*" dediğinde, "*Âlemlerin Rabbine teslim oldum*" demişti." (2/Bakara 131). Gerçek anlamda Allah'ın rızasını kazanmak isteyenler, teslimiyet ruhuyla her ânını ibadetle geçirmeye çalışırlar. Merhum Aliya İzzet Begoviç'in, *Doğu-Batı Arasında İslam* ' adlı eseri, 'ah İslâmiyet, senin adın teslimiyet' diye biter. Hac ibadeti baştan başa bize teslimiyet dersleri verir.

İslam'da ibadetler, sadece belli biçim ve sembollerle sınırlı tutulmamıştır. İslam, bütün bağlularından dünya hayatını ibadet haline dönüştürmelerini ister. Kur'an-Kerim'de bu hususta açıkça şöyle buyrulmaktadır: "*De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım/ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir.*" (6/En'âm 161). Biz bu ayetten aynı zamanda, Allah'ın tüm hayatımıza müdahil olduğunu anlıyoruz. İnsanın bütün hayatı, ya ibadet ya da isyan halinde geçer. İslam'da yaptığımız her davranışın adı, ya farzdır, ya vaciptir, ya sünnettir, ya haramdır, ya ya mekruhtur, mübahtır... İslam hayatımızda bir boşluk bırakmamıştır. Sadece insan değil, bu âlemde canlı-cansız bütün varlıklar, ibadet halindedir. (22/Hac 18; 24/Nûr 41). Filozof Eflatun, bir sözünde mecazi anlamda: "*Tanrısal kulaklara sahip olanlar, kâinatın zikrine eşlik edebilirler*" derken bunu ifade etmektedir.

İslam ibadeti, bütün mahlûkatın ibadet şekillerini kendisinde toplamıştır. Güneş, ay ve yıldızların hareketi rükû ve secde halinde; dağlar, kıyam halinde; hayvanlar rükû; sürüngenler ve ağaçların kökleri de secde halindedir. İşte mü'min, canlı-cansız bütün bir mahlûkatın ayrı ayrı olarak yerine getirdikleri ibadet aksamını namazda toplu halde bir arada yerine getirir. Namaz ve oruç bedenle; zekât, sadaka ve infak mal ile hac ise, hem mal ve hem bedenle yapılan bir ibadettir. Hac bu manada külli bir ibadettir. Bütün ibadetlerin aksa'l-gayesi, insanda, ahlaki dönüşümü gerçekleştirmektir. Ünlü İslam âlimi *İmâm-ı Gazâli*'nin dediği gibi, kaliteli Müslümanlık salt namaz ve oruçta değil, ahlaki değerlerin temsilinde

ortaya çıkar. İslam nedir? diye sorulsa, kısa bir cümle ile, iyi insan yetiştirme projesidir, denilebilir.

Özellikle ibadet-i mersûme, dinin belirli ölçüde, biçimsellik ve sembolizm içeren yönünü ifade eder. İbadetlerde şekil ve suret, kap ya da özü koruyan kabuk gibidir. İslam'da ibadetlerin şekilleri de ilahi vahye dayanır. Kur'an-ı Kerim'de: "*Her ümmete yerine getirmeleri gereken ibadetler koyduk*" (22/Hac 67) buyrulur. Namazla birlikte abdest, oruç, hac, kurban vb. hepsiyle ilgili âyetler mevcuttur. Yine Hz. Peygamberden gelen: '*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılın*', (Buhari "Edeb" 27), '*haccın uygulamasını benden alın*' (Nesâî "Menâsik" 220) gibi rivayetler de ibadetlerin şekil boyutlarının önemine işaret eder. Ama asıl ibadetler, şekil ve mana bütünlüğüyle bir anlam ifade eder.

Din, samimiyettir. İhlâs ve huşu, ibadetlerin ilîğidir. İslam, ibadetlerin şekil boyutlarının arka planına ulaşmamız için de bir vasıtaadır. Nitekim bir âyette: '*Onların (kurbanların) ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır*' (22/Hac 37) buyrulması, ibadetlerin anlam boyutuna dikkatlerimizi çeker. Hz. Peygamber'den gelen: "*Nice oruç tutanlar vardır ki, onların oruçtan payları sadece aç ve susuz kalmalarıdır*" (İbn Mâce, "Sıyam" 21) rivayeti, ibadetlerin değıştirici yönüne vurgu yapar. Eğer Müslümanlar, ibadet yaptıkları halde iyi yönde ahlaki açıdan bir değışim ve dönüşüm geçirmiyorlarsa, yaptıkları ibadetleri şekil ve mana yönünden gözden geçirmeleri gerekir. Hac ibadeti de buna dahildir.

Hayatımızın altın saatleri olarak geçirdiğimiz bu kutsal topraklarda gündelik hayat, namazlara göre programlanmaktadır. Buradan çıkaracağımız sonuç, *namazları işimize göre değil, işimizi namazlara göre ayarlamaktır*. Çok boyutlu bir ibadet olan hacda; tefekkür, zikir, şükür, istiğfar, tövbe, dua, namaz, oruç, sadaka, kurban vb. gibi birçok kulluk biçimi vardır. Bunların hepsi, manevi gelişimimizi gerçekleştirmeye hizmet eder. Bir nevi hac, manevi çekaptan geçmektir. Asıl burada, haccın bir başka boyutu ortaya çıkıyor. O da kardeşlerimizle buluşmaktır. Eğer haccın ibadi-sosyal boyutlarının arka planındaki mana boyutları iyi ve deruni olarak kavranmazsa, sadece turistik amaçlı bir gezi yapmış oluruz. Hâlbuki hac, turistik amaçlı bir gezi değil, başlı başına müstakil bir ibadetin adıdır. Haccın bu yönünü göz ardı edecek olursak, boş bir zihinle geldiğimiz bu topraklardan yine boş bir zihinle memleketlerimize dönmüş oluruz. Onun için İslam âlimleri, haccın esrarıyla ilgili birçok eser yazmışlardır. Tevhidin kalbine yapılan bu yolculuk, iman evine yeniden

dönmemizi, fiziki Kâbe ile gönül kâbesi arasındaki koordinatları yeniden kurmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü Hac ve Umre ibadeti Allah'ın şeâirinden ibarettir.

ŞEÂİRDEN NE ANLAMALIYIZ?

O halde şeâir, şeâirullah ve meşâiru'l-hac ne demektir?

Şiâr, sözlükte, “bir şeyin kendisine özgü niteliklerine kılavuzluk eden alâmet, nişan, sembol, parola” anlamlarına gelir. Çoğulu, şeâir olup, bir şeye alem kılınan, bir şeyle alametlendirilen her şeydir. Terim olarak şîâr, Allah tarafından vazedilen, O'na kulluk etmeye vesile olan, saygı gösterilmesi ve korunması gereken belli ibadet, işaret ve sembollerdir. Bu bağlamda *dini şîâr*, hem ibadet mekânına ve hem de ibadetin kendisine denilir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, h. 1300, IV, 413).

Bilindiği gibi sembol, duyu organlarıyla kavranması imkânsız olan herhangi bir şeyi müşahhaslaştırma işlemidir. Her inanç sisteminin, ona kimliğini ve kişiliğini veren, onu diğer inanç sistemlerinden ayıran, farklılaştıran, belirgin kılan şiarları, sembolleri ve alametleri vardır. Çünkü dini semboller, salt bir uygulamaya değil, ayna zamanda dini yaşantıya da çağırırlar. Dinin şiarları, ülkelerin bayrakları, sınır taşları ve işaretleri gibidir, görüldükleri yerin kimliğini belli ederler. Mesela, Zerdüşterlerde “ateş”, ilahi kudreti; Brahman Hintlilerde “inek”; sütü, eti, derisi gibi insana sağladığı bir takım faydalardan dolayı ilahi lütfü; yedi kollu şamdan ve Davut yıldızı, Yahudiliği; Haç, Çan, Vaftiz gibi semboller de Hıristiyanlığı temsil ederler. İslam'da da hilal, minare, cami; bunun yanında asıl konumuzla ilgili olan Hac fenomenolojik açıdan İslamı sembolize eder. İşte bütün bunlara, *şeâiru'l-İslam* diyoruz. Bu şiarlar, aynı zamanda İslam'ın sosyal hayatta görünür kılınmasının bir anlatım biçimidir.

Kur'an-ı Kerim'de şîâr kelimesi geçmemekle birlikte Allah'a itaatin alametleri, nişaneleri manasındaki *şâire* kelimesinin çoğulu olan *şeâir*, Allah kelimesine muzaf olarak dört yerde zikredilir.(2/Bakara 158; 22/Hac 36; 5/Maide 2; 22/Hac 32.). Hepsi de hac mekânları ve bu mekânlarda yerine getirilen hac amelleriyle ilgilidir. “*Meşâiru'l-hac*” denilen bu mekânlardan maksat, haccın beş duyu organınca görünen, hac ibadetinin yerine getirildiği belli kutsal yerler ve bu yerlerde yapılan “*a'mâlü'l-hac*”dır. Hac mekânları arasında; *Mescid-i Haram*, *Hacer-i esved*, *makâm-ı İbrahim*, *Zemzem*, *Safa* ve *Merve*, *Meş'ar-i Haram* vb. yerler gelir. Buralarda tavaf, sa'y, vakfe gibi hac ve umre amelleri icra edilir.

HACCIN ŞİÂRLARI

İslam'da, haccın hem mekânları ve hem de bu mekânlarda yapılan ibadetler şeâirden kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen belli başlı şeâir ve anlamları üzerinde durursak konu daha iyi anlaşılacaktır:

Mescid-i Haram

Mescid-i Haram, içinde Kâ'be-i Muazzama'nın bulunduğu kutsal caminin adıdır. Halk arasında *Harem-i Şerif* diye de adlandırılır. "*Harem*" denilmesi bu camiye saygının zorunlu olması sebebiyledir. *Mescid-i Haram*, emniyet ve güven yeridir, oraya giren güvendedir. Yeryüzünde ilk yapılan mesciddir. (3/Âl-i İmran 96-97). Mescid-i Haram'da bulunan ve Müslümanların kıblesi olan Kabe-i Muazzama da şeâirdendir. Onu tavaf etmek hac ve umre ibadetinin önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda Müslümanların kıblesi olan Kâbe, İslam'da tevhid inancının ve ümmet birliğinin bir sembolüdür. Onun kutsallığı, sadece maddi yönüyle değil, asıl Allah'ın bir meşâiri olmasıylaadır. (22/Hac 32-33). Burada yapılan tavaf ibadeti, çoklukta birlik düşüncesinin dışavurumudur.

Hem Mescid-i Haram, hem de orada yapılan tavaf ve kılınan namazlar şeâirdendir. Mescid-i Haram bünyesinde şeâir olarak Kâbe ile birlikte *makam-ı İbrahim* (3/Âl-i İmrân 97), *hacer-i esved* ve *mültezeme* yer alır. Bir şiâr olan *hacer-i esved*'i Hz. Peygamber bizzat selamlamıştır. (Buharî, "Hac" 58; Müslim, "Hac" 254; İbn Mâce, "Menâsik" 27; Tirmizî, "Hac" 113). Biraz sonra *hacer-i esved*'in ne anlam ifade ettiği hususu üzerinde durulacaktır.

Yüce Allah Ka'be için "*evim*" (2/Bakara 125; 22/Hac 26) demek suretiyle, onu kendine izafe etmiş, ayrı bir şan ve şeref vermiştir. Yüce Allah'ın Kâbe'ye *evim* demesi ne anlama gelmektedir? Asırlardır her yıl, mü'minler Allah'ın misafiri olarak buraya davet edilmektedirler. Bu güvenilir beldeye ancak, çağrılanlar gelir. Burası için Hz. İbrahim'in bereket duası vardır. (2/Bakara 126). Bu dua, sadece Mekke ahalisi için değil, aynı zamanda bu topraklara hac ve umre yapmak için gelen mü'minleri de kapsam alanına alır. Hz. Peygamberin dilinde Hac ve umre fakirliğin ve günahların yok edilmesinin bir panzehiridir. Nasıl ki bir Müslüman, evine gelen bir misafirine bir şeyler ikram etmeden uğurlamazsa, el-Ğanî olan Yüce Allah, davet ettiği bu özel misafirlerine bir şeyler ikram etmeden buradan gönderir mi? Zenginliği nihayetsiz olan Allah'ımızın yanında hepimiz fakiriz. Ben

inanıyorum ki, ikram ve izzet sahibi olan Allah'ımız bizi bu topraklardan ayrılışımızda maddi ve manevi bereketiyle birlikte gönderecektir. Çünkü burası, âlemler için maddi ve manevi bereketin kaynağıdır. Burada tavaf, namaz, zikir, dua gibi yaptığımız ibadetlere binlerce kat sevap verileceği gibi, kazançlarımıza da aynı şekilde bereket ziyadesiyle verilecektir. Elbette din bir tecrübe işi değildir. Bir yaşam biçimidir. Özellikle Hac ve umre ibadetini hakkıyla yerine getirenler, önceki hayatlarından çok farklı bir hayat yaşadıklarını anlayacaklardır. Yeter ki biraz tefekkür ve tezekkür etsinler.

Kâbe'nin kalbi mesabesinde bulunan Hacer-i esved, başlı başına bir ibadet olan tavafın başlangıç ve bitiş noktasıdır. Tavaf, hacer-i esved'i selamlamakla başlar. Bu selamlama Allah'a verilen bir ahdi sembolize eder. Mü'min en büyük olan Allah'ın adıyla dedikten sonra adeta şöyle yakararak Yüce Allah'a, ahdini tazeler:

"Allah'ım! Sana inanarak, kitabını tasdik ederek, sana verdiğim sözü tutarak ve Peygamberinin sünnetine uyarak işte buradayım."

Mecazi anlamda huzurullah'ı sembolize eden kutsal mekanda bir defa daha imanımızı hem kalb ile, hem dil ile ve hem de organlarla tazelemiş, te'yid etmiş oluyoruz, bir defa daha.. Aynı zamanda Hac tarihe yapılmış bir yolculuktur. Hz. Peygamberin risâlet öncesi döneminde Kâbe hakemliği, doğrudan hacer-i esved'le ilgili olmuştur. Hz. Peygamber henüz 35 yaşındadır. Yağmur suları ve sel baskınları sebebiyle Kâbe'nin duvarı hasar görür. Kâbe'nin tamirinde rol alan kabileler bir değer ifadesi olan ' *Hacer-i Esved*'i Kâbe'nin duvarına koyma konusunda görüş ayrılığına düşerler. Her kabile bu şerefin kendisine ait olmasını ister. Neredeyse elleri kılıçlarının kabzasına uzanmak üzeredir. İçlerinden bir aksakal, sorunun çözümü için ortaya bir plan atar. Yarın sabah der, Harem-i Şerif'in kapısından kim önce içeri girerse onu '*hakem*' tayin edelim, bu sorunu o çözsün. Bu öneri kabul görür. Bir de bakarlar ki "*el-Emîn*" içeri girmektedir. Hepsinin yüzleri güler ve içlerine içsel bir coşku hâkim olur. Çünkü O (sav), "*güvenilir*" bir kimsedir. Mutlaka O (sav), adalet ve dürüstlükten ayrılmayacak ve bu konuda hakkaniyet ölçülerine uygun bir çözüm önerisinde bulunacaktır.

Efendimiz, ortaya bir örtü serilmesini ve bu serilen örtünün üzerine de Hacer-i Esved'in konulmasını söyler. İşlem tamam olunca bütün kabilelerden bir temsilcinin bu örtüden tutarak yerde bulunan Hacer-i Esved'i yukarı kaldırmalarını ister. Kendisi de bu siyah taşı alır, Kâbe'nin duvarına konulması gereken yere koyar. Böylece sorun barış içinde

çözölmüş olur. Toplumsal uzlaşısı ve barış onun hakemliğine duyulan sonsuz güven sayesinde yeniden sağlanır.

Siyer kitaplarında önemli bir yer tutan bu olayla ilgili Efendimizin uygulamasından ve toplumun ona bakış tarzından günümüzde çıkaracağımız yegâne mesaj ne olmalıdır? "*Hacer-i Esved*" sembolik anlamda bir değerdir. Çünkü değerler, büyük anlamlar ifade eder, toplumları birleştirir ve toplum tarafından paylaşılır.

Acaba günümüzde yükseltilmesi gereken bir değer olarak "*Hacer-i Esved*" ne anlama gelir?

Bugünün Hacer-i Esved'i, aile değerlerini korumaktır.

Bugünün Hacer-i Esved'i, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü savunmaktır.

Bugünün Hacer-i Esved'i, emeğe saygı ve helal kazançtan yana tavır koymaktır.

Bugünün Hacer-i Esved'i, sosyal adaletten yana olmaktır.

Bugünün *Hacer-i Esved*'i, paylaşma ahlakıdır; kadına saygıdır; bir arada yaşama tecrübesini içselleştirmektir; mazlumlardan mağdurlardan yana olmaktır; her türlü etnik ve mezhepsel ayrımcılığın karşısında dimdik durmaktır. Dahası, merhamet ve şefkatin dili ve sözcüsü olmaktır. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Mademki Efendimiz, Kur'an'da "*güzel örnek*" olarak takdim ediliyor, o halde, O'nun bu örnekliliğini "*ahlaki değerler*" alanında da yeniden ihya edebiliriz. Bugün, salt, *siyer arkeolojisi* yapılmaktadır. O halde gelin, Efendimizin siretine yeni bir bakış açısıyla yeniden yaklaşalım ve günümüz için yaşanılan ve yaşanması mümkün olan sonuçlar çıkaralım. Bir de *hacer-i esvede* anlamlar dünyası bakımından böyle anlamaya ve anlamlandırmaya çalışalım.

Önemli bir şîâr olan Kâbe, aynı zamanda Allah'ın Yüce varlığına işaret eden apaçık delillerin ve İbrahim (a.s)'ın makamının bulunduğu bir yerdir. (Bkz. 3/Âl-i İmran 96-97; 2/Bakara 125)). Nasıl ki Hz. İbrahim ve Hz. İsmail döne döne bu iskele üzerinde Allah'ın evini inşa ettilerse, bizler de adeta Kâbe'nin etrafında döne döne gönül evimizi tevhide duyarlılıkla yeniden inşa etmeliyiz. Nasıl ki Hz. İbrahim, bu iskele taşının üzerine çıkarak bütün insanları Hacca çağırmışsa, bizler de bütün meşru vasıtalarımızı kullanarak tüm insanlığı iman evine dönmeye çağırmalıyız. Hac ibadeti sırasında yüksek sesle söylenen ve

tamamen tevhidi konu alan “*telbiye*”nin haccın şîârından sayıldığı unutulmamalıdır. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 325; V, 192).

Safa ve Merve

Safa ve Merve, Kabe-i Muazzama'nın yakınında ve doğu tarafında bulunan iki küçük tepeliğin adıdır. Kur'an'da bu iki tepenin şeâir olduğundan şöyle bahsedilir: “*Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindedir.*” (2/Bakara 158). Yüce Allah bu sa'y'ı, Hz. İbrahim'in ümmeti ve bizim için dinî bir hüküm kılmıştır. Bu iki mekân, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in: “*Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini (menâsik) göster*” (2/Bakara 128) diye duâ ettiği hac ve umre ahkâmındandır. Safa ve Merve arasında yapılan “*sa'y*” başlı başına bir ibadet değildir. O, haccın ve umrenin bir parçası olduğu zaman bir ibadettir. İşte bu incelikten dolayı, Cenâb-ı Hak, “*her kim hac ve umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse bunda bir günah yoktur*” (2/Bakara 158) buyurmak suretiyle, buna işaret etmiştir. (Râzi, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Kahire, 1938, II-IV, 176–178).

Öte yandan safa tepesi, Hz. Peygamberin Mekke'lilerin şahsında ilk defa İslami mesajı bütün insanlığa sözel manada açtığı mekân olması açısından ayrıca sembolik bir değere sahiptir. Aynı zamanda bu iki mekân Hacer validemizin sa'y'ı ile birlikte çalışma, tedbir, tevekkül ve tevessül gibi amelleri hayata geçirmesinin bir talim yeridir. Elbette herkesin sa'y'i çeşit çeşittir. Safa ile Merve arasında yapılan bu sa'y, bize ibadetle âdet sa'y'inin birbirinden farklı olduğunu hatırlatmalıdır.

Meş'ar-i Haram

Müzdelife, harem sınırları içinde Arafat ile Mina arasında kalan bölgenin adıdır. Meş'ar-i haram da buradadır. Arafat'ın “*urene*” vadisinin içinden başka her tarafı vakfe yeri olduğu gibi, Müzdelife'nin de “*muhassir*” vadisinden başka her tarafı vakfe yeridir. (Bkz. Müslim “Hac” 310; Nesâî, “Menâsik” 212). Kur'an-ı Kerim'de meş'ar-i haramla ilgili olarak şöyle buyrulur: “*(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafattan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. O'nu size gösterdiği gibi zikredin.,*” (2/Bakara 198). Bu âyette, “*Meş'ar-i Haram'ın yanında*” buyurulması, muhassir vadisinin istisnasıyla Müzdelife'ye ve meş'arin yakınında zikrin daha faziletli olduğuna işaret edilmiştir.

Gerek Arafat ve gerekse Müzdelife vakfeleri hakkında birçok rivayet vardır. Bu cümleden olarak, Hz. Peygamber (s. a. v): "*Hac, Arefe demektir*"(İbn Mâce, "Menâsik" 57; Ebû Davud, "Menâsik" 68; Tirmizî, " Tefsir" 3; Dârimî, "Menâsik" 54), bir başka rivayette de: "*Kim burada (Müzdelife'de), sabah namazını kılar, sonra bizimle burada bulunur, öncesinde gece ve gündüz Arafat'ta vakfe yaparsa hacı tamam olmuştur.*", (Nesâî, "Menâsik" 211; Ebû Dâvûd, "Menâsik" 69) buyurmuşlardır. Dolayısıyla Müzdelife, dini bir toprak parçası olduğu için aynı zamanda hem kendisi ve hem de orada yapılan vakfe bir şîardır. Bu sebeple hacıların orada buldukları sürece; vakfe yapmaları, Allah'ı zikretmeleri, namaz kılmaları, istiğfar ve tevbe ile meşgul olmaları ve dua etmeleri onlardan istenen ibadetlerdir. Arafat, nasıl ki kendini bilmeyi, böylece marifetullahı erişmeyi gerçekleştirmenin adı ise, meş'arda yapılan müzdelife vakfesi de bilinçlenmenin adı ve adresidir.

Kurbanlık Hayvanlar

Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'de hac sırasında kurban edilecek hayvanlar, "*Allah'ın şeâiri*" olarak nitelendirilmiştir: "*Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır.*" (22/Hac 32). Bu ayette geçen "*şeâirullah*" lafzı, "*Allah'a itaatin alâmetleri, nişaneleri*" manasınadır. Allah'a itaatin nişanesi kılınan her şey Allah'ın şeâirindedir. Nitekim Hak Teâlâ: "*Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik*" (22/Hac 36) buyurmuştur.

Dinde, *birşeye alem kılınan veya bir şeyle alametlendirilen her şeye şâire* denilmesi sebebiyle, Mekke'ye gönderilen kurbanlık hayvanlar da "*şe'âir*" diye isimlendirilmişlerdir. Çünkü bu hayvanlar, kendilerinin kurbanlık olduklarını gösteren ve adına gerdanlık denilen alametlerle süslenmişlerdir. Her birisi Allah'a yaklaşma vesilesi, nişanesi ve alameti sayılan bu kurban ibadetini yerine getirmek, kalplerin takvasındandır. Hacı, Allah yolunda kurbanını kestiği zaman takvaya erişir. Sorumluluk bilinci anlamına gelen takva, aynı zamanda helal-haram konusunda müteyakkız olmanın da bir adıdır.

Hedy-kurbanlık hayvanların kurban edilmesi, aynı zamanda bir nişane olarak hacc ahkâmının esasları arasında yer alır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de takip edilmesi gereken

ilahi kural şöyle belirtilmiştir: “*Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*” (5/Maide 2).

Zamanlar

Kur'an-ı Kerim'de dikkat çekilen ve başka zaman birimlerine göre daha üstün tutulan zamanlar vardır. Mesela, gece olarak leyle-i kadr (97/Kadr 1-5), haftanın günü olarak yevmü'l-cum'a (62/Cuma 9), ay olarak şehri ramazan,(2/Bakara 185), hac günleri olan zilhiccenin ilk on gecesi (92/Fecr 2) , mübarek olarak zikredilen gece (44/ Duhan 2-3) ile haram aylar (9/Tevbe 36) Kur'an'da bahsi geçen mübarek, mukaddes ve yüce zaman dilimleridir. (Geniş bilgi için bkz. Güneş, Kamil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İstanbul, 2010, s. 89).

İslami gelenekte, savaşın haram kabul edildiği Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Receb gibi dört kutsal aya şehri haram/haram aylar denilmektedir. Hz. İbrahim (a.s)'dan bu yana bu dört ay, kutsal sayılmıştır. Cahiliye döneminde de bu ayların kutsal sayılması Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Hz. Peygamber (a.s), veda haccında bu ayların, haram aylar olduğunu bildirmiştir. Bu aylar Kur'an-ı Kerim'de *el-eşhuru'l-hurum* ve *eş-şehru'l-hurum* formunda geçmektedir. (2/Bakara 194). Şehri haramın kutsal sayılmasından amaç, insan hayatının korunmasıdır. Hem haram olan ayların sayısı ve hem de bu aylarda korunması gereken değerler, Kur'an-ı Kerim'de uzun bir ayette şöyle anlatılır: “*Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre Allah'ın katında ayların sayısı onikidir. Bunlardan dördü, haram (ay)lardır. İşte doğru din budur. O aylar içinde (konulmuş yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve Allah'a ortak koşanlar nasıl sizinle topyekun savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekun savaşın ve bilin ki Allah (günahlardan) korunana beraberdir. Haram ayı içinde savaşmak yasaklanmıştı. Bu ayda savaşmak için haram ayını başka bir aya ertelemek, küfürde daha ileri gitmektir. İnkâr edenler onunla saptırılır. O (haram ayını) bir yıl helâl sayarlar, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayısını çiğneyip, Allah'ın haram kıldığını helâl yapsınlar. Yaptıkları işin kötülüğü kendilerine süslü gösterildi Allah kâfirler toplumuna yol göstermez.*” (9/Tevbe 36-37).

Cahiliye döneminde yaşayan Araplar, Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep'ten ibaret olan Haram aylarda savaş yapmazlardı. Eğer bu yasak bozularak savaş meydana gelirse buna *Ficâr Harbi* denirdi. Arapların tarihinde, Ficar harbi çoktur. Bunlardan ilki, Kureys ve Hevâzin, diğerleri ise Kinâne ve Hevâzin kabileleri arasında meydana gelmiştir.

Haram ayların belirtildiği ayette, "*haram olan ayda savaşmak sureti ile o haram ayları helal saymış olmayın*" ikazı bu ayların şeaîrden olduğunu gösterir. İslami dönemde, tarih boyunca Müslümanlar haram aylarda savaş yasağına uymuşlardır. Eğer bu aylarda Müslümanlara bir saldırı olmuşsa, Müslümanlar da savunma mahiyetinde kalmak şartıyla mukabele etmişlerdir: "*Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*" (2/Bakara 194). Dolayısıyla, haram ayların mukaddes sayılması, rakiplerin tutumuna bağlıdır. Bu aylarda Müslümanlara yönelik bir tehdit ve saldırı yoksa Allah'ın emrinin yerine getirilmesi bağlamında saygı gösterilmiştir.

Özellikle Hac günlerinin önünde ve arkasında gelen bu ayların haram kabul edilmesi, Hac zamanını, Ka'be'yi ve Allah'ın bu dönemde istediği ibadetleri yerine getirmeyi gözeten bir uygulama olarak görülmelidir. Çünkü bu dönem Kur'an'ın da onayladığı kutsal bir zaman dilimidir. Haram aylarda işlenen sevap, diğer aylardan daha faziletli, günah da daha ağırdır. Bu zaman aralığının özellikle diğer aylardan ayrı tutulması, kutsallık işaretlerini vermektedir.

Yukarıda bahsi geçen mekânlar, aylar, zamanlar ve kurbanlık hayvanlar kendilerinden kaynaklanan bir illetten dolayı hürmeti hak etmiş değillerdir. Esasında hiçbir kutsalda zatından kaynaklanan bir kutsallık yoktur. Kutsalı, Allah kutsal olarak belirlemektedir. Hac mekânları gibi kutsal mekânlar, genel anlamda Allah'ın emirlerini, özel anlamda Hac gibi özel bir ibadeti yerine getirmenin mekânsal aracı oldukları için önemlidirler. Buralarda esas kutsal olan Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesidir. Dolayısıyla İslam'da, ibadetlere teşne olan mekânlar ve zamanlar da kutsallık kapsamında değerlendirilmiştir. Buradaki kutsallık, bu mekânların ilahi ahkâmda (Allah ve Resulünün dilinde) özel olarak belirtilmesi, gördüğü vazife ve taşıdığı hatıralardan dolayıdır.

SONUÇ

Bütün semavi dinlerde olduğu gibi, İslam'daki hac menâsikini yerine getirmek de Allah'ın sembollerine saygı esasına dayanır. Kur'an-ı Kerim'de, açıkça mü'minler, Allah'ın şe'âirine hürmetsizlik etmekten ve hürmetsizlik etmeyi hoş görmekten men edilmişlerdir. (5/Maide 2). İslâm'ın şiârları, dini ilkelerin tatbikatının sosyal hayatta görünür kılınmasının bir anlatım biçimidir. Bu sebeple dini şiarlar arasında yer alan *Haccın şiârları* ve diğerlerini ayakta tutma konusunda çaba gösterilmelidir. Şiarların terki, zaman içinde dinin zayıflayıp etkisizleşmesine, hatta büyük ölçüde yok olmasına sebep olabilir. Bundan dolayı, dini kaynaklarda şiarların yaşatılması üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Zira İslam'ın varlığı, şeâirin varlığıyla kaimdir. O halde, dinimize yapılacak en önemli hizmet, hayatın bütün alanlarında "*dini şiârları*" ihya etmek ve yaşatmak idealidir.

Ramazan ALTINTAŞ